

«Я ЗАВЖДИ ЩАСТЯМ МІРЯВ НЕЩАСЛИВІСТЬ...» (ОКСИМОРОННІ СИНТАГМИ В МОВОТВОРЧОСТІ М. ВІНГРАНОВСЬКОГО)

Лінгвістична інтерпретація поетичних текстів пов'язана з пізнанням індивідуальних стилів. Учених цікавить «текст не тільки як змістова, структурно-семантична чи інтонаційна цілість, але і як особлива когнітивно-мовленнева площина, в якій відображено авторські інтенції, національну маркованість лексичних і фразеологічних засобів, а також способи сполучення слова зі словом, речення з реченням у тексті, у результаті чого створюються особливі художні конотації та експресивність, неповторна мовна картина світу письменника» (А. К. Мойсієнко).

Поетичну спадщину М. Вінграновського дослідники визначають як беззаперечний факт словесного експерименту, мовного новаторства, констатуючи багатство, незвичність, вишуканість поетичної мови митця. М. Вінграновського називають творцем «божественних віршів» (Р. Сергієнко), митцем, який «володіє даром винятково органічного відчуття слова, уміє розрізняти найтонші модуляції» (Л. Талалай).

Характерною ознакою ідіостилю поета є широке вживання семантично протиставлюваних лексем, зокрема оксиморонних синтагм як засобу індивідуалізації художньої мови та композиційно-стилістичного оформлення тексту. Наприклад: *Тому простіть мене за ранню зрілість,/ простіть майбутні помилки сьогодні,/ Я завжди щастям міряв нещасливість,/ Гарячим днем я міряв дні холодні* (тут і далі цитуємо за виданнями: Вінграновський М. Цю жінку я люблю. — К.: Дніпро, 1990; Вінграновський М. С. З обійнятих тобою днів: поезії. — К.: Веселка, 1993; Вінграновський М. Вибрані твори. — К.: Дніпро, 2004; Вінграновський М. С. Вибрані твори: у III томах. — Тернопіль, 2004).

Оксиморони в поезії М. Вінграновського мають різну морфолого-синтаксичну структуру: складні слова, словосполучення та речення. Для створення оксиморонної номінації поет використовує такі словотвірні засоби: а) основоскладання: *сонцетіні, нощедення, світлотіні, нощеденно*, б) словоскладання: *літо-зима, при зимі-осені-весні, червнево-вересневий, ноцно-денно, ночами-днями, вдень-вночі*. Наприклад: *Багряною півчарою схилився/ В вологих сонцетінях небозвід,/ І морезвід півчарою другою —/ І чара зустрічі в руці моїй горить; В їхній/ Голубій тривозі/ Тривога ваша і моя/ Була присутня ноцно-денно,/ Бо невідмінна і священна/ Нам сестер голубих сім'я; Стояла дивовижна світлотінь!/ На всі часи всевічна, невіджита.*

Широке використання композитів і юкстапозитів свідчить про авторське прагнення оновити, розширити зображувально-виражальний потенціал мови, про пошук економної і змістовної форми створення образу, намагання знайти у слові нові відтінки значення: *Літо-зима. Знизу оббиті озера/ хмарами білими — літо-зима.*

Мовне новаторство М. Вінграновського ілюструють «високоекспресивні складні номінації, уведені в контекст із ідейно-естетичною метою — підкреслити унікальність і цінність кожної миті життя, надати буденному неповторності, актуалізуючи в слові якості, досі не іменовані» (Глівінська Л. К. Поетичне слово Миколи Вінграновського: лінгвостилістична інтерпретація. — К., 2006. — С. 115). Несподіваними з погляду семантичного наповнення є інновації, що позначають часові поняття *нощедення, ноцно-денно*, утворені на основі компонентів стійкого словосполучення *денно і ноцно*.

Використання складних слів-оксиморонів пояснюється тим, що мова поезії тяжіє до словесної гри і словоскладання — одного з найпродуктивніших та найпоширеніших способів творення нових лексем.

Основною формою, в якій реалізується названий стилістичний прийом, є підрядне словосполучення. За належністю стрижневого компонента до певного лексико-граматичного розряду виділяємо такі різновиди оксиморонних синтагм:

• субстантивні (головний компонент виражений іменником): *відчай радості, печальна радість, свято печалі, горечко рідне, печаль щаслива*. Форму і зміст оксиморонного висловлювання увиразнюють конструкції, у яких головний і залежний компоненти — субстантиви з розгалуженою системою залежних членів, що засвідчують переосмислення ключового слова оксиморонної синтагми: *Ми стрінулись з тобою на Дніпрі,/ Там губи я торкнув твої, Вітчизно,/ Там вивірів по тобі пульс любові,/ **Годинник людства — з стрілками життя/ На цифрах смерті** — звірів із твоїм; Заснулої хмарини понад полем,/ І спить рука в руці, і на щоці/ **краплина щастя, виказана болем**,/ До ранку світить ся;*

• ад'єктивні (головне слово виражене прикметником): *безсилий силою, старий ще змалку — Та вишнячок, **старий ще змалку**, —/ Забувся він, коли і ріс!*;

• дієслівні (граматично незалежний компонент виражений дієсловом): *поетичним щастям плаче, зненависть любив, всміхатися печально — Над Чернівцями вороняччя,/ Над Чернівцями голуби,/ **І поетичним щастям плаче**/ Михайла погляд голубий.*

Значно рідше в поезії М. Вінграновського трапляються оксиморони — словосполучення з сурядним зв'язком складників. У таких конструкціях граматично незалежні компоненти поєднуються сурядними сполучниками в одне значеннєве й структурне ціле за принципом обов'язкової морфологічної однотипності: *Твій берег я пройшов, моя ріка!/ Вже згадки дихають в обличчя, наче коні.../ Вони біжать, ночами-днями повні,/ **Мені легка хода їх і важка**.*

Основний секрет неповторності поезій — у новій сполучуваності лексем, у самобутніх синтаксичних побудовах. Лексеми в оксиморонних сполученнях репрезентують протилежні якості, стани, дії одного предмета і явища, які перебувають у різних семантичних відношеннях. У поетичних текстах М. Вінграновського виявлено оксиморонні конструкції, компоненти яких виражають значення:

• поєднання протилежностей: *Забуті, стишені жінки!/ **Як я вас знаю і не знаю**.../ Вже стільки літ я забуваю/ Одних очей два їжаки; **Печаль моя щаслива і гірка**:/ замало друзів, обраних навіки;*

• протиставлення протилежностей: *Де глянеш — не глянь. Де іти — не ідеш./ Мовчиш — не говориш — а чути до слова..;*

• тотожності протилежностей: *Початку золотий! Наш провесню повернень! / Я думаю передчуттям весни./ Передчуттям очей щасливих зерен. Вони — це я, А я — то є вони;*

• порівняння чи зіставлення протилежностей: *Вона була урочиста, як ніч./ Вона була оденька, ніби ніч./ Вона була в червоному, мов ніч./ Вона була, мов ніч і мов не ніч./ Вона була, що наче й не була. Але вона була! Була!; Я п'ю за мить — за вогняне і чуле./ За любощів священне забуття./ Сучасна мить мені вже як минуле./ Сучасна мить мені як майбуття;*

• заперечення протилежностей: *Життя нема. І смерть — моя оселя./ І я не я. Це дух мій кружеля./ Там, де твоя кружлялася Земля./ Де людство твоє гралося, — пустеля; У лісі вже нічого не цвіте./ Цвіте лиш дятел на сосні сумливій/ Та синій дзвоник уві млі у мливій./ Це те цвітіння, але вже не те;*

• контамінації: *І стане щастям все те горе./ Віддаленіє рій причин./ Відстелиться, як поле орне./ Засіяне хто знає чим; Мій ніжний друг! Мій щедрий на тривоги! / У щедрості ж своїй я часто був убогий...*

У поетичному словнику М. Вінграновського відзначено оксиморонні синтагми, складники яких, маючи різне морфологічне вираження, співвідносні з опозиціями, де обидва компоненти вживаються як символи певних понять, тобто із символічними антонімами. У змістовій структурі таких сполучень, крім спільної семи, наявні несумісні контрарні семи, які водночас взаємно виключають і взаємно передбачають одна одну. Приміром, специфічною є структурованість фраз: *печаль моя щаслива і гірка; щасливий голод на душі, забіліли сніги мої чорні — В моїй душі печаль стоїть неждана./ Печаль моя щаслива і гірка — Переді мною далеч океанна; Який щасливий голод на душі! Яка перечекаєність! звідколи!; Забіліли сніги мої чорні./ Засміялась душа молода.* Автор через оксиморони передає суперечливий внутрішній стан людини, коли її вабить і водночас лякає, засмучує незнане, таємниче майбуття. Так, складники висловів *печаль щаслива, щасливий голод* мають значення: **Печаль** — те, що засмучує кого-небудь, надає комусь горя, журби (СУМ, VI, 346); **Щасливий** — який має щастя, радості

(СУМ, XI, 571); **Голод** (*перен.*) — гостра нестача чого-небудь вкрай необхідного (СУМ, II, 114). Але в оксиморонній синтагмі *щасливий голод на душі* у значенні ‘гостра нестача чого-небудь’ з’являється відтінок ‘прагнення, чекання, бажання чогось’, тобто синтагма набуває позитивної конотації. Компонентам сполучення *сніги чорні* властиві такі значення: **Сніг** — атмосферні опади у вигляді білих зіркоподібних кристалів (СУМ, IX, 423); **Чорний** — кольору сажі, вугілля; найтемніший; протилежний білий (СУМ, XI, 353). У семантичній структурі названого оксиморона виділяємо спільну сему ‘колір’ і контрарні семи ‘чорний’ — ‘білий’. Спільні семи зумовлюють поєднання лексем в одну синтагму, а контрарні визначають наявність діаметральної протилежності.

У поезії М. Вінграновського зафіксовані оксиморони, утворені шляхом сполучення в одну синтагму спільнокореневих лексем, протилежні відношення між якими виникають у результаті префіксального словотворення. У моделях, що формуються на основі спільнокореневих опозицій, протиставлення виражається формально через префікс **без-**, який надає оксиморонному словосполученню значення ‘такий, що не має чогось’, ‘позбавлений чогось’. Префіксальна лексема набуває значення, протилежного спільнокореневому відповіднику, як у словосполученнях *безнебне небо, безсмертна смерть, кров безкровна, безсилий силою: Хропуть шаблі, і ядра захропли./ Хропе і втома, цямкає губами./ І хмара ріжеться кривавими рогами/ В безнебнім небі чорними шляхами; Бо хто життя сучасністю згубив./ Тому чужа майбутнього упевність./ Безсилий силою, я знав свою даремність./ І зненависть... Я зненависть любив; І прокляли Земля мене і люд!/ Земля за люд, безсмертям оповитий./ За вічних дурнів, за безсмертний бруд/ І за безсмертну смерть негордовиту.*

Оксиморонні синтагми в поетичних творах М. Вінграновського засвідчують глибинний, органічний фольклоризм, який спостерігаємо у вживанні лексем, що увиразнюють загальну експресію поетичної мови в казковому та народнопісенному стилі: *У полі спить зоря під колоском,/ І сонно слуха думу колоскову,/ і сонна тиша сонним язиком/ Шепоче саду сиву колискову; На рябому коні прилетіла весна,/ Снігу сорок ло-*

пат їй прикидало плечі. На рябому коні, що везла — не везла./ Але децо і нам привезла для малечі; Пропало десь далеко/ Все, Що косити мав./ Пропало десь далеко./ Не видно вдень-вночі... «Спорідненість мовно-художньої образності творів М. Вінграновського з народнопоетичною атрибутикою, — зауважує Л. Гливінська, — є послідовно-закономірною, виявляючись як у залученні форми традиційних фольклорних структур, так і насамперед у внутрішній, семантичній організації мови, у характері поетового світосприйняття».

Фольклорне мовностилістичне новаторство М. Вінграновського репрезентують і оксиморонні синтагми з демінутивними суфіксами: *При зимиосені-весні,/ розхитуючи кладку, біг дід мій здалеку мені/ чорнявим хлопчєнятком*. Яскраве емоційно-оцінне забарвлення мають лексеми, що нормативно не підлягають демінутивації. Це іменники — назви абстрактних понять: *Так воно в світі є/ Так воно є, щоб літати.../ Горечко рідне моє./ Ластівко нашої хати*.

Отже, оксиморонні синтагми є домінантою поетичного ідіостилію Миколи Вінграновського. Основна форма таких одиниць — підрядні словосполучення (субстантивні, ад'єктивні, дієслівні). Оксиморонні словосполучення, а також оксиморони — складні слова й речення виконують різноманітні семантичні функції. Увиразнення певних стилістичних ефектів забезпечує саме пріоритет конотативних значень слів у структурі поетичного тексту.